

כתובת עברית בכפר עלאר

מאת

ב. מזר

בקיץ 1948 הודיע לי מר ס. חוסיני, מפקח במחלקת העתיקות של ממשלת המאנדאט, שנגלתה מערת-קברים בכפר עלאר, ובה כתובת עברית בכתב המרובע. הכפר הקטן עלאר שבמחוז שומרון נמצא היום בתחומה של ממלכת ירדן, בריחוק של 10 ק"מ בקירוב צפונה-מזרחה מטול-כרם. לפי עדותו של מר חוסיני, זוהי אחת ממערות-הקברים העתיקות שבתחום הכפר ובסביבתו, שאותן הספיק לסקור סקירה שטחית בלבד (1). לפי בקשתי המציא לידי מנהל מחלקת העתיקות של ממשלת המאנדאט שני תצלומים של מערת-הקברים ושל הכתובת (ע"י לוח ד', 8, 9), והרשה לי לפרסמם בידיעות. בתצלום של מערת-הקברים (לוח ד', 8) אנו רואים, שכתובת של שורה אחת חקוקה במעלה הקיר האחורי של חצר המערה המכוסה כיום, והיא היתה נראית יפה לעיני היורדים מהכניסה לחצר אל רצפתה. ראוי ליתן את הדעת על כך, שכל שלושת קירות החצר, החצובים בסלע הרך, סותתו והוחלקו, וכנראה היה בכל אחד מהם פתח לחדר-קבורה. הקיר, שהכתובת חקוקה בו, הוחלק מפני הקרקע ולמטה עד לקשת הבולטת, המסותתת סיתות גס, שמעל פתחו של חדר-הקבורה.

נראים הדברים, שהכותב השתדל לשוות לכתובת אופי מונומנטאלי, כפי שמעידה הקפדתו על הצורה המרובעת המהוקצעת של האותיות, ובוודאי היתה כוונתו להבליטה ועל-ידי כך למשוך אליה את עיני המבקר בבית הקברות. אף הקפיד שתהיה כתובת ישרה, ולפיכך חקק תחילה את הקו האופקי, הניכר יפה מעל הכתובת.

בתצלום הכתובת שבלוח ד', 9 נראות יפה אותיות אלו:

ר מנשה בן ונ'

(1) המקום העתיק הזה נשכח כליל, ולא הרבו הנוסעים והחוקרים לבקרו. ועי': Ellar

ד"ר נ. אביגד, שהואיל לסייע עמי בפענוח הכתובת, בדק בעיון רב את שני התצלומים, והוכיח בוודאות, שלפני האות רי"ש אפשר להבחין בשתי אותיות אחרות, והן: קב; האות הראשונה (קו"ף) נטשטשה ולא נשתמר ממנה אלא חלקה העליון, ואילו השנייה (בי"ת), שגם היא ניטשטשה, עקבותיה נראים יפה באחד משני התצלומים (לוח ד', 8). והרי שיש לקרוא את הכתובת כדלקמן:

קבר מנשה בן וני

כלומר: קבר מנשה בן יני.

קבר מנשה בן וני

אם כן, תוכן הכתובת אינו מוטל בספק. הפתיחה בשם קבר כציון למקום-קבורה רגילה בכתובות העבריות, כגון בכתובת בני חזיר (זה קבר והנפש...) שמסוף תקופת החשמונאים, ובכתובות בית-שערים ויפו (הקבר הזה של...) שמן המאות הג'הד' לסה"נ²). מנשה הוא שם לא-שכיח באפיגראפיה היהודית, ולא נמצא בכתובות הארצישראליות אלא בכתובת אחת מיפו:

MHMOPIC MENACCH YIOY ABBI³

אביו של מנשה — יני, כשמו של המלך החשמונאי — ידוע למדי לא רק מן הספרות התלמודית ששם הוא בא בצורות הארמיות ינאי ויניי, אלא גם מכתובת שעל גבי גלוסקמה, שנתגלתה במערת-קברים שבקרבת ירושלים: שמעון בר יני⁴). ראוי לציין, שבאותה כתובת, שהיא מן המאה הראשונה לסה"נ, בא השם יני בכתיב חסר, כמו בכתובת הנידונה שמכפר עלאר.

מבחינה פאליאוגראפית יש ליחס את כתובתנו לתקופת בית הירודס, והיא הכתובת העברית הראשונה מפרק-זמן זה שנגלתה בצפון הארץ. הנחה זו מבוססת בראש ובראשונה על הדמיון הרב שבין צורות אותיותיה לבין צורות האותיות של כתובות-קבורה שונות, שנמצאו במערות-הקברים היהודיות

(2) עי' נ. אביגד, מצבות קדומות בנחל קדרון (תשי"ד), ע' 61; ב. מיזלר,

בית-שערים א' (תש"ה), ע' 117.

(3) עי' Vincent, RB 1905, p. 99; ספר הישוב א', א', ע' 87.

(4) עי' א. ל. סוקניק, מערת-קברים יהודית במורד הצפוני של נחל קדרון, ספר

היובל לש. קרויס (תרצ"ז), ע' 91-90.

בסביבות ירושלים, ובמיוחד בכתובות שעל גלוסקמאות, במידה שנכתבו בהקפדה או בדרך חיקוי לכתובות מונומנטאליות. כנגד זה אין בכתב של כתובת כפר עלאר שום דמיון לצורות הכתב העברי של המאות הג'–ה' לסה"נ. דבר זה מתבלט במיוחד בצורות האותיות מ"ם, רי"ש ושי"ן, שכיוצא בהן אתה מוצא בכתב הגלוסקמאות והכתובות האחרות מסוף ימי הבית השני⁵). ועוד העיר ד"ר אביגד את דעתי, שהכתובת הנ"ל שנמצאה על גבי גלוסקמה של אחת ממערות-הקברים בקרבת ירושלים, השם יני כתוב בה באותן צורות האותיות (11') שבאו בכתובתנו, ודמיון זה בסגנון הכתב בוודאי איננו דבר שבמקרה. אף בכתובות שעל שאר הגלוסקמאות מאותה מערת-הקברים צורות האותיות הן מאותו סוג הכתב⁶).

גילויין זה של מערות-קברים עתיקות בכפר עלאר, שבאחת מהן נמצאה כתובת עברית מסוף ימי הבית השני, מעורר בעיה היסטורית מרובת עניין. הכפר הוא כאמור בצפון-מערב שומרון. בין הכפרים עתיל וכפר-רעי. בוודאי היה בעלאר יישוב קדום, שעמד ליד דרך משנית, שחיברה את "דרך הים" אל מסילת פרשת המים של ארץ-ישראל המערבית. קו-חיבור קצר זה, שמוצאו ליד ח'רבת יָמָה, במרכז הקטע החשוב של "דרך הים" אנטיפטריס – נרבתה, נמשך מזרחה דרך הכפרים עתיל – עלאר – כפר-רעי – פחמה לעראבה, ומשם לתל דותן או לגיניי (גינין).

ואף זה ראוי לתשומת לב שבכפר פחמה השוכן ברחוק 5 ק"מ מזרחה מעלאר נמצאו שרידים עתיקים, ובכללם שרידי בית כנסת, היינו אבן מקושטת תבליט של ארון-קודש ושבר של משקוף, השייכים כנראה למאה הג' לסה"נ⁷). ומכאן מקום להנחה, שבסביבה זו היו יישובים יהודים גם בסוף ימי הבית השני וגם בתקופת המשנה והתלמוד.

מבחינה אדמיניסטרטיבית, כנראה, שייכים היו יישובים אלה למחוז נרבתה, שמרבית יושביו היו יהודים כבר בתקופת החשמונאים ובית הירודס⁸).

5) דוגמאות שונות ימצא הקורא באוסף הכתובות מירושלים אצל J. B. Frey, *Corpus Inscriptionum Iudaicarum* (1952), p. 245 ff. לאות רי"ש השווה בייחוד כתובת שעל

גלוסקמה, המובאת ע"י E. L. Sukenik, *PEF QSt. Pl. VI, 1*

6) ע"י סוקניק, ספר היובל לש. קרויס, ע' 81, לוח ב'.

7) ע"י מ. אבי-יונה, ידיעות י"ג, ג'ד' (חש"ז), ע' 154–155.

8) על מחוז נרבתה עי' בפרוטרוט; A. Alt, *PJB* 1926, p. 4f.; י. מ. גרינק,

ציון י"ב (תש"ז), ע' 12 ואילך; מ. אבי-יונה, גיאוגרפיה היסטורית של א"י (תשי"א), ע' 127–128. הצעתי לזהות את העיר נרבתה בח'רבת בידוס.